

پیش‌خوان

نظری بر پادمان‌های جواد منصورى از دوران پس از پیروزی انقلاب اسلامی

«خاطرات یک دیپلمات» از دوران استقرار جمهوری اسلامی

■ سمانه صادقی

اثری که هم‌بناک در معرفی آن سخن می‌رود، در بر دارنده خاطرات دکتر جواد منصورى و جواد منصورى در دو جلد عرضه شده‌است. این مجموعه از سوى محمد محسن

مصطفى تدوین شده و انتشارات سوره مهر آن را روانه بازار کتاب کرده‌است. تازنمای ناشر در باب مضمون و محتوای این کتاب به نکات ذیل اشعارت برده‌است: «مجموعه خاطرات جواد منصورى از روزهای فعالیتش به عنوان دیپلمات سیاسى ایران در دیگر کشورها به قلم محمدمحسن مصطفى تدوین شده‌است. منصورى که پیش از این خاطرات خود در سال‌های پیش از انقلاب، یعنی از انقلاب، به برهه زمانى دهه ۴۰ تا دهه ۵۰ را به کوشش محسن کاظمى ثبت کرده بود، در این‌جلد به بیان وقایع و خاطراتى مى‌پردازد که در سال‌های پس از انقلاب رخ داده‌است. منصورى در این خاطرات به همانند سال‌های بی‌قرار، بیشتر موضعی سیاسى به خاطر آتش دارد. وی به دلیل فعالیت‌های عمده سیاسى، یکى از افراد مهم و تأثیرگذار در تاریخ انقلاب بود که حضورش در متن انقلاب‌های مختلف در سال‌های پیش و پس از انقلاب حائز اهمیت است. منصورى در این بخش از خاطراتش سه درگیرى احزاب و گروه‌های مختلف در سال‌های ابتدای انقلاب مى‌پردازد. مجموعه این خاطرات از دو بخش عمده تشکیل شده‌است که نویسنده در بخش نخست خاطرات به حوادث سال‌های ۱۳۵۷ تا ۱۳۶۰ مى‌پردازد. بخش دوم کتاب نیز از سال ۱۳۶۰ تا ۱۳۶۸ را در بر مى‌گیرد و بخش سوم از سال ۱۳۶۸ تا ۱۳۷۲ را شامل مى‌شود. جواد منصورى، نخستین

▶ دکتر جواد منصورى

فرمانده سپاه بود که از درپهشت تا اسفند ماه سال ۵۸ این امر را بر عهده داشت. وی همچنین از فروردین ۱۳۶۰ تا ۱۳۶۷، معاون آسیا و اقیانوسیه وزیر امور خارجه بود. منصورى هم پیش و هم بعد از انقلاب فعالیت‌های سیاسى مختلفی را پشت‌سر گذاشته‌است. بخش نخست خاطرات وی در کتاب سال‌های بی‌قرار به بیان این خاطرات در قبال از انقلاب اختصاص دارد. با خواندن خاطرات وی، دید جامعى از فعالیت احزاب مختلف در قبال از انقلاب برای مخاطب ایجاد مى‌شود. ارتباط وی با افراد در گروه‌های سیاسى مختلف در خاطرات وی منعکس شده‌است که همین امر سبب مى‌شود تا مخاطب به صورت غیر مستقیم از روند فکرى این گروه‌ها مطلع باشد، البته هرچند راوى در بخش‌های قابل توجهى از اثر تحلیل‌های شخصى خود را نیز بیان کرده‌است که به اعتقاد برخی از کارشناسان بهتر بود این تحلیل‌ها در بخش دیگری از اثر منتقل مى‌شد...»

در بخشى از این کتاب چنین مى‌خوانیم: «در ملاقاتى که چندى بعد با حضرت امام در قم داشتیم، گزارش اقداماتى که برای تأسیس سپاه و پس از آن انجام داده بودیم، تقدیم‌شان کردیم. ایشان در این جلسه مطالب بسیار مهمى بیان کردند که بخشى از آن چنین بود: سپاه پاسداران که رکنى بزرگ در پیروزی انقلاب اسلامى است با اقتدا به مولای خود سید مظلومان (ع)، نجات بخش ملت ایران و اسلام عزیز از شب‌های تاریک و ظلمانى ستمشاهى بوده و در پاسدارى از انقلاب و هدف‌های آن عاملى مؤثر و رکنى رکن بوده‌هست. نهاد مقدس سپاه پاسداران انقلاب اسلامى، به حق از بزرگ‌ترین سنگ‌های دفاع از ارزش‌های الهى نظام ما بوده و خواهد بود...»

عاریخ

تاریخ ۶۰۰۶۸۵۲۳

گزارشى از برگزاری نشست تخصصى «شناخت تاریخ باستان و دین زرتشت از منظر توحید»

برساختن هویت‌دینی از رهگذر نقدروایتگری پیشااسلامی

■ **انوشه میر معشى**
از آنجا که یکى از ابزارهای مهم دشمن برای هویت زدایی و تضعیف باورهای دینی ایرانیان، ایجاد فرقه‌های انحرافى، ترویج عرفان‌های دروغین و باستان‌گرایی و زرتشتى‌گرایی افراطى است؛ شناخت عمیق روش دشمن در این زمینه بسیار مهم است. از این‌رو در تاریخ یک‌شنبه ۲۸ دی‌سال‌جاری، نشستى تخصصى با عنوان «شناخت تاریخ ایران باستان و زرتشت از منظر توحید»، به همت هسته تاریخ مرکز رشد بانوان و با حضور کارشناسان و پژوهشگران میز مطالعات تاریخ باستان حوزه علمیه قم برگزار شد. در این نشست کارشناسان و پژوهشگران تاریخ به بررسی دین زرتشت، منابعى که در حوزه تاریخ باستان ایران و به‌ویژه درباره ادیان باستانی ایرانیان وجود دارد و چالش‌های معرفتى و هویتى تاریخى نسل جوان و نوجوان در این زمینه پرداختند.
منابعى که در حوزه تاریخ باستان ایران و به‌ویژه درباره ادیان باستانی ایرانیان وجود دارد و چالش‌های معرفتى و هویتى تاریخى نسل جوان و نوجوان در این زمینه پرداختند.
از نظر مى‌گذرانید؛ امید آنکه تاریخ پژوهان و عموم علاقه‌مندان را مقید و مقبول آید.

■ ■ ■

■ چرا باید به تاریخ باستان بپردازیم؟

در ابتدای جلسه، خانم فاطمه جان نثاری مسئول هسته تاریخ مرکز رشد بانوان با طرح موضوع ضرورت پرداخت به تاریخ باستان و پاسخگویی به سؤالات و شبهات نسل جدید اظهار داشت: «همجه فرهنگی دشمنان موجب شده که در میان بخشى از جامعه، داده‌های غلطى درباره منشأ آفرینش انسان و ارتباط او با خدا و انبیای الهى وجود داشته باشد. مثلاً اینکه بخشى از نوجوانان ما متأثر از فضای مجازى انسان را از نسل گذشته‌ترى یا پشت‌سر گذاشته‌است. بخش نخست میمون‌انگاشته‌اند و باورهای تحریف‌گران تاریخی را درباره سیر زندگى بشر روی زمین پذیرفته‌اند. این نشان مى‌دهد که باید درباره موضوعات مربوط به خلقت انسان روایت زندگى فرزندان حضرت آدم(ع) روی زمین و تاریخ آن کار کرد. براساس همین دغدغه ما در مرکز رشد بانوان دانشگاه امام‌صادق(ع)، تمرکز خود را بر تاریخ انبیای(ص) و همزمانى آن با تاریخ ایران قرار داده‌ایم و این نشست نیز در راستای همین دغدغه برگزار شده‌است. به همین دلیل برای ما جالب و مهم است که میز مطالعات تاریخ باستان و زرتشت‌شناسى حوزه

فاطمه جان نثاری: «یکی از مسائل مهم برای تعریف و برساختن یک هویت درست برای نسل جدید، بازشناخت تاریخ باستان ایران از منظر سلسله انبیا و توحیدگرایی ایرانیان است.

اینکه ریشه و جریان توحید را در میان ایرانیان بیان کنیم تا نوجوانان هویت خود را براساس این توحیدگرایی تعریف کرده و مقهور تحریفات تاریخی صورت گرفته از سوسی غرب نشوند...»

علمیه قم، چطور شکل گرفته و چه کارهایی تا به الان در این بخش انجام شده‌است؟»
حجت‌الاسلام مهدى کاویانی، پژوهشگر حوزه تاریخ باستان ایران و استاد حوزه در ادامه گفت: «ورود اولیه ما به موضوع تاریخ باستان و دین زرتشت، به دلیل سؤالات و شبهاتی بود که در جامعه و میان اطرافیان خود با آن مواجه شده بودیم. به دلیل وجود چنین ضرورتى، تحقیق و پژوهش درباره این موضوع را شروع کردیم. در آن دوره سعی داشتیم که همه آثار اصلی و معتبر در مورد زرتشتیان و تاریخ باستان را بررسی کنیم. کتاب‌های خانم مری‌بویس (اوستاپژوه و شاگرد پرسفور هینگیگ، الکسى زیمبرگ، ژاکوب دوشن گیمن، توماس هاید، همچنین دو ترجمه اصلی اوستا به زبان فارسى، کتاب‌هایی که ابراهیم بورد اود، درگمان کنایون مزداپور و ساسیر بزرگارد زرتشتى نوشته‌اند، کتاب‌های بسیار دیگری را مطالعه کردیم. پس از مدتی در دفتر حضرت آیت‌الله وحید خراسانى میز «نقد تاریخ باستان و زرتشت‌گرایی» ایجاد و با حمایت دفتر ایشان مسیر پژوهش‌های ما مشخص تر و روشن تر شد. شرو به برگزاری دوره‌های آموزشى برای طلاب کردیم. مثلاً آقای نوادری کتاب‌های «الذوالقرنین همچنان ناشناخته»، «از دواج با مجارم در دین زرتشتى» یا «قرآنی در آیین زرتشت» را نوشتند. آقای على صلح یکى از دوستان پژوهشگر ما کتابى نوشتند با عنوان «آشنایی با زرتشت و باستان‌گرایی» که تا به حال چهار بار تجدید چاپ شده یا آقای جویا جهانبخش یکى از دیگر از دوستان پژوهشگر ما در این حوزه کتابى نوشته‌اند با عنوان «درآمدی بر شناخت دین و فرهنگ زردشتى». البته دوستان دیگری هم در حوزه به این عرصه ورود کرده‌ند مثلاً پاپان‌نامه دکترى یکى از دوستان حوزوى ما (آقای سیدمحمد حاجتى شورکى)، با موضوع «مجوس» و مقالات ایشان با عناوین «خوانشى نو از پیامبر زرتشتیان و کتاب آنها براساس روایات» از جمله این تلاش‌هاست. در مرحله بعد با تلاش دوستان ما دوره‌های کارشناسى ارشد و دکترای مرتبط با تاریخ باستان و دین زرتشت در دانشگاه ادیان و مذاهب قم ایجاد شد و خدا را شکر همچنان مشغول پژوهش و فعالیت در این زمینه هستیم.»

■ زرتشت؛ چادوگر یا شخصیت دینی؟

میر معشى: «با توجه به اینکه بر طبق آیه ۱۷ سوره حج، دین زرتشتى از ادیان توحیدى محسوب شده و اسلام زرتشتیان را اهل کتاب مى‌داند، بهتر است بحث را از اینجا شروع کنیم که در منابع موجود درباره شخصیت زرتشت و زمان بعثت او چه مواردی مطرح شده‌است؟»
حجت‌الاسلام غلامرضا نوادری نویسنده، پژوهشگر و دبیر علمى تاریخ باستان ایران در حوزه علمیه قم: «در مورد سال تولد و بعثت زرتشت در منابع اختلاف بسیاری وجود دارد و این مسئله بررسی دقیق موضوع را برای کارشناسان سخت کرد. در منابع زرتشتى دو گزاره کاملاً متفاوت برای تولد و بعثت زرتشت وجود دارد: یکى ۱۷۰۰ سال قبل از میلاد حضرت مسیح و یکى ۷۰۰ سال قبل از میلاد. از سوی نویسندگان غربى هم در مورد تولد و بعثت زرتشت، گزاره‌های کاملاً متفاوتى از چندین هزار سال قبل تا زمان مادها، نکانى مطرح شده‌است، اما در منابع غربى در مورد شده بود، استفاده از این دو دیدگاه متفاوتى وجود داشته و دارد. عده‌ای معتقد بودند، اساساً ایشان پیامبر نبوده و وی را جادوگر، منجم و ستاره شناس مى‌شناختند و عده‌ای از نویسندگان غربى نیز معتقد بودند، از یک شخصیت دینى مانند ماى و مزدک بوده‌است. در برهه‌ای از زمان در قرن ۱۷، پروتستان‌ها از کتابى که از سوى توماس هاید در مدح و ستایش زرتشت به عنوان یک پیامبر نوشته شده بود، استفاده کردند تا تقابل با کاتولیک‌ها مذهب خود را گسترش دهند. در واقع پروتستان‌ها در آن مقطع به دنبال آن بودند که با طرح مسائل اخلاقى دین زرتشتى، برای خودشان شأن و هویت بترانشند. اما پس از این تاریخ، تلاش‌هایی برای ترجمه اوستا از سوى فرانسوى‌ها انجام گرفت. البته تا ترجمه اوستا به ویژه بخش‌های مربوط به خرده اوستا و ون‌دیاد، جهان مسیحیت با اندیش شسرک آمیز نئوتیت و باوریکرد کافر کیشى دین زرتشتى مواجه شدند و به این شکل تا حدود زیادی نگاه به دین زرتشتى در غرب عوض شد. البته باید این مطلب را در نظر داشت، برخى اوستاپژوهان غربى معتقدند که تفکر نئوتیت بعد از زرتشت در این دین ایجاد شده و گروهى دیگر معتقدند که این اندیشه‌ها از ابتدا در دین زرتشتى وجود داشته‌است. در حال حاضر خود زرتشتیان در ایران، فقط بخش «گات»‌های اوستا را به عنوان

د

مهدى کاویانى: «براساس منابع معتبر کاملاً مشخص است قبرى که امروز به اسم مزار کوروش معروف است، مزار مادر حضرت سلیمان نبى(ع) است. اینجا مسجد بوده و خطبه مسجد هم دارد. حتى داخل مقبره، محراب هست. در زمان برگزاری جشن‌های ۲۵۰۰ساله، روی آن محراب و کتیبه‌ها را گچ گرفتند که پیدا نباشد! اینها حقایقى است که نمى‌توان انکارش کرد...»

کتاب الهى قبول دارند و بقیه بخش‌های اوستا را به دلیل همان تفکرات چندگانه پرستى قبول ندارند یا با نوعى تقيه وجود آن را انکار مى‌کنند.»

■ دین زرتشت در منابع اسلامی

میر معشى: «در منابع دینی ما چه مطالبی درباره دین زرتشت وجود دارد؟»

نوادری: «حادثی در این‌زمینه، با دو واژه زرتشت و مجوس قابل بررسی هست. ما دو حدیث مشخص، یکى از امام‌على(ع) و یکى از امام باقر(ع) درباره دین زرتشتى و پیامبر مجوسان داریم. حدیثى که امام‌على(ع) فرمودند به این صورت است: «مجوسیان چون در روزگار قدیم کتاب آسمانى داشتند، لذا در پرداخت جزیه و دیسه مانند یهود و نصارى مى‌باشند.» (توحید صدوق، ص ۲۰۶، چاپ مکتبه الصدوق) و حدیثى دیگری که امام باقر(ع) درباره آن مى‌فرماند: «از مجوسیان جزیه گرفته مى‌شود، زیرا پیامبر(ص) فرمود: همانند اهل کتاب با آنها رفتار کنید. آنان پیامبرى به‌نام داماسب داشتند که او را کشتند و کتابى به نام جاماسب که بر ۱۲ هزار پوست گاو نوشته مى‌شد که آن را سوزانند.» (من لایحضره الفقیه، ج ۲، ص ۵۳، ح ۱۶۷۸.)

میر معشى: «با توجه به اینکه بر طبق آیه ۱۷ سوره حج، دین زرتشتى از ادیان توحیدى محسوب شده و اسلام زرتشتیان را اهل کتاب مى‌داند، بهتر است بحث را از اینجا شروع کنیم که در منابع موجود درباره شخصیت زرتشت و زمان بعثت او چه مواردی مطرح شده‌است؟»
حجت‌الاسلام غلامرضا نوادری نویسنده، پژوهشگر و دبیر علمى تاریخ باستان ایران در حوزه علمیه قم: «در مورد سال تولد و بعثت زرتشت در منابع اختلاف بسیاری وجود دارد و این مسئله بررسی دقیق موضوع را برای کارشناسان سخت کرد. در منابع زرتشتى دو گزاره کاملاً متفاوتى برای تولد و بعثت زرتشت وجود دارد: یکى ۱۷۰۰ سال قبل از میلاد حضرت مسیح و یکى ۷۰۰ سال قبل از میلاد. از سوی نویسندگان غربى هم در مورد تولد و بعثت زرتشت، گزاره‌های کاملاً متفاوتى از چندین هزار سال قبل تا زمان مادها، نکانى مطرح شده‌است، اما در منابع غربى در مورد شده بود، استفاده از این دو دیدگاه متفاوتى وجود داشته و دارد. عده‌ای معتقد بودند، اساساً ایشان پیامبر نبوده و وی را جادوگر، منجم و ستاره شناس مى‌شناختند و عده‌ای از نویسندگان غربى نیز معتقد بودند، از یک شخصیت دینى مانند ماى و مزدک بوده‌است. در برهه‌ای از زمان در قرن ۱۷، پروتستان‌ها از کتابى که از سوى توماس هاید در مدح و ستایش زرتشت به عنوان یک پیامبر نوشته شده بود، استفاده کردند تا تقابل با کاتولیک‌ها مذهب خود را گسترش دهند. در واقع پروتستان‌ها در آن مقطع به دنبال آن بودند که با طرح مسائل اخلاقى دین زرتشتى، برای خودشان شأن و هویت بترانشند. اما پس از این تاریخ، تلاش‌هایی برای ترجمه اوستا از سوى فرانسوى‌ها انجام گرفت. البته تا ترجمه اوستا به ویژه بخش‌های مربوط به خرده اوستا و ون‌دیاد، جهان مسیحیت با اندیش شسرک آمیز نئوتیت و باوریکرد کافر کیشى دین زرتشتى مواجه شدند و به این شکل تا حدود زیادی نگاه به دین زرتشتى در غرب عوض شد. البته باید این مطلب را در نظر داشت، برخى اوستاپژوهان غربى معتقدند که تفکر نئوتیت بعد از زرتشت در این دین ایجاد شده و گروهى دیگر معتقدند که این اندیشه‌ها از ابتدا در دین زرتشتى وجود داشته‌است. در حال حاضر خود زرتشتیان در ایران، فقط بخش «گات»‌های اوستا را به عنوان

عيسى و محمد (ص) به‌دست‌شان رسیده‌است، عذر شما در عدم ایمان به آنان و ایمان به غیر آنان در این امور چیست؟ پس هرید ساکت شد!» (ابوجعفر محمد بن على بن الحسین، شیخ صدوق، «التوحید»، ترجمه و تصحیح از هاشم حسینی، نشر جامعه مدرسین قم، چاپ اول، ۱۳۹۸ ص ۴۳۰)
بر مبنای این احادیث، ما نیوت زرتشت را قبول نداریم، اما اینکه دین زرتشتى پیامبرى داشته و نیز کتابى، قطعى است، البته آن بخش کافرکیشى دین زرتشتى، توتیت (قدیم دانستن اهورامزدا و اهریمن) و چندگانه‌پرستى و تفکرات خرافانى این دین را اصلانمى‌توان از نظر دور داشت.»

■ تطورات فقه زرتشتى در گذر زمان

میر معشى: «از آنجا که استعمار در تاریخ معاصر و به‌ویژه بعد از روى کارآوردن رضاخان، نقش مهمى در ایجاد تغییر در احکام زرتشتى داشته‌است، تطورات فقه زرتشتى در طول زمان را چگونه ارزیابى مى‌کنید؟»

نوادری: «خانم کنایون مرزا بوراستاد تمام دانشگاه در حوزه فرهنگ و زبان‌های باستانی زیادى نگاه به دین زرتشتى در غرب عوض شد. البته باید این مطلب را در نظر داشت، برخى اوستاپژوهان غربى معتقدند که تفکر نئوتیت بعد از زرتشت در این دین ایجاد شده و گروهى دیگر معتقدند که این اندیشه‌ها از ابتدا در دین زرتشتى وجود داشته‌است. در حال حاضر خود زرتشتیان در ایران، فقط بخش «گات»‌های اوستا را به عنوان

برج گبرها نداریم و زرتشتیان مردگان خود را به شیوه امروزی دفن مى‌کنند، در حالی که احکام زرتشتى و منابع آنها صراحتاً بر شیوه دفن در گوردخمه‌ها تأکید دارد. احکام مربوط به غسل نسوکش‌ها و... همه تغییر کرده‌است. حتى امروزه بخشى از جوانان زرتشتى از ساده‌ترین احکام دینی خود مطلع نیستند! در واقع این تطور فقهی موجب شده که امروز زرتشتیان ایران تنها به مناسکى خاص از دین خود بسنده کنند، اما جالب است که پارسیان هند (زرتشتیان هندوستان)، همین الان هم احکام خود را براساس منابع دینی و دین باستانی دین زرتشت انجام می‌دهند و آن کتمان و تقيه در میان‌شان دیده‌نمى‌شود.»

■ **تاریخ ایران و ارتباط آن با انبیای الهی جان نثاری:** «یکی از مسائل مهم برای تعریف و برساختن یک هویت درست برای

۹ جوان

روزنامه جوان | شماره ۷۵۱۷

نسل جدید، بازشناخت تاریخ باستان ایران از منظر سلسله انبیا و توحیدگرایی ایرانیان است. اینکه ریشه و جریان توحید را در میان ایرانیان بیسان کنیم تا نوجوانان هویت خود را براساس این توحیدگرایی تعریف کرده و مقهور تحریفات تاریخی صورت گرفته از سوى غرب نشوند. برای اینکه چنین اتفاقى بیفتد، چه رویکردهایی در میز مطالعات تاریخ باستان و زرتشت اتخاذ شده‌است؟»

کاویانى: «آنچه از تاریخ باستان در فضای مجازى مطرح مى‌شود، با داده‌های تاریخی تضاد دارد. مثلاً مروجان باستان‌گرایی در مورد استوانه کوروش، این مسئله که او خدایش را مردوخ معرفی مى‌کند اصلاً بیان نمى‌کنند. یا مثلاً براساس منابع معتبر کاملاً مشخص است که قبرى که امروز به اسم قبر کوروش معروف است، مزار مادر حضرت سلیمان نبى(ع) است. اینجا مسجد بوده و خطبه مسجد هم دارد. حتى داخل مقبره، محراب هست. در زمان برگزاری جشن‌های ۲هزار و ۵۰۰ساله، روی آن محراب و کتیبه‌ها را گچ گرفتند که پیدا نباشد! اینها حقایقى است که نمى‌توان انکارش کرد.»

میر معشى: «اینکه براساس احادیث، حضرت سلیمان نبى(ع) مدتی در ایران زندگى مى‌کردند و در زمان حکومت‌شان هم در ایران نماینده داشته‌اند و در آن زمان سفرهایی به ایران کرده‌اند، قطعى است. (بحرالانوار، جلد ۱۴، ص ۷۲ و ۷۶ و تفسیر قمى، جلد ۲، ص ۲۳۸)

حضرت سلیمان ایران در منابع دینی و حدیثی داریم، باید با استفاده از علم رجال، نقه بودن آنها را ارزیابى و سپس بر مبنای داده‌های موقت، به صحت‌سنجى داده‌های تاریخی موجود در حوزه ایران باستان بپردازیم. یکى از مسائل مهمى که به آن باید پرداخته شود، همزمانى تاریخ انبیای الهى با تاریخ باستان ایران، در قبل و بعد ورود آریایی‌ها به ایران است که در این زمینه تقریباً مى‌توان گفت منابع ما کم، اما مهم و قابل توجه است. اینکه ایرانیان بدانند هویت ملی‌شان اساساً با ظهور و حیات انبیای الهى گره خورده و وجود جریان توحیدى در تاریخ باستان ایران حتمى است، یک امر مهم و ضرورى است. حتى روایت کردن نقش تمدن‌ساز انبیای الهی در تاریخ ایران باستان و منطقه غرب آسیا و رساندن این حقایق با ابزار رسانه به مخاطب، امروز یکى از وظایف مهم پژوهشگران این عرصه است.»

■ **اهمیت تولیدات رسانه‌ای برای ساخت هویت دینی و ملی نسل جدید**

جان نثاری: «به نظر مى‌رسد علاوه بر اینکه باید به فکر تولیدات رسانه‌ای در این زمینه باشیم، لازم است به یک طرح درسى و آموزشی برای مدارس هم فکر کرد. وقتی کتاب‌های درسى داده‌های غیر صحیح یا ناقص در مورد تاریخ باستان یا دین زرتشت به دانش‌آموزان ارائه مى‌کند، نمى‌توان انتظار داشت که جوان و نوجوان ما در فضای مجازى، تحت تأثیر تحریف‌گران تاریخی قرار نگیرند.»

کاویانى: «به نظر من لازم است که امروز یک هسته جامع متشکل از مورخان، زبان‌شناسان و پژوهشگران تاریخ باستان ایران از دانشگاه تا حوزه علمیه در کنار هم قرار بگیرند تا یک ارائه دقیق و قوی‌تر از آنچه تا به امروز به دست آمده در رسانه‌ها داشته باشیم. مثلاً در حال حاضر پژوهشگرانى در ایران، مشغول تحقیق درباره گل‌نشته‌های تمدن جیرفت، سیلک یا تمدن عیلام هستند. با استفاده از این کتیبه‌ها و گل‌نشته‌های تمدن‌های باستانی مى‌توان به داده‌های جدیدى از تاریخ باستانی ایران دست پیدا کرد. البته برخی از کتیبه‌های بجا مانده از تاریخ باستان ایران، هنوز رمز گشایی نشده‌اند و مقارن‌ها نیز برای فهم آن زبان‌های تاریخی وجود ندارد، اما اخیراً از هوش مصنوعى برای نشسته‌های تمدن‌های باستانی مى‌توان به داده‌های جدیدى از تاریخ باستانی ایران دست پیدا کرد. البته برخی از کتیبه‌های بجا مانده از تاریخ باستان ایران، هنوز رمز گشایی نشده‌اند و مقارن‌ها نیز برای فهم آن زبان‌های تاریخی وجود ندارد، اما اخیراً از هوش مصنوعى برای نشسته‌های تمدن‌های باستانی مى‌توان به داده‌های جدیدى از تاریخ باستانی ایران دست پیدا کرد. البته برخی از کتیبه‌های بجا مانده از تاریخ باستان ایران، هنوز رمز گشایی نشده‌اند و مقارن‌ها نیز برای فهم آن زبان‌های تاریخی وجود ندارد، اما اخیراً از هوش مصنوعى برای نشسته‌های تمدن‌های باستانی مى‌توان به داده‌های جدیدى از تاریخ باستانی ایران دست پیدا کرد. البته برخی از کتیبه‌های بجا مانده از تاریخ باستان ایران، هنوز رمز گشایی نشده‌اند و مقارن‌ها نیز برای فهم آن زبان‌های تاریخی وجود ندارد، اما اخیراً از هوش مصنوعى برای نشسته‌های تمدن‌های باستانی مى‌توان به داده‌های جدیدى از تاریخ باستانی ایران دست پیدا کرد. البته برخی از کتیبه‌های بجا مانده از تاریخ باستان ایران، هنوز رمز گشایی نشده‌اند و مقارن‌ها نیز برای فهم آن زبان‌های تاریخی وجود ندارد، اما اخیراً از هوش مصنوعى برای نشسته‌های تمدن‌های باستانی مى‌توان به داده‌های جدیدى از تاریخ باستانی ایران دست پیدا کرد. البته برخی از کتیبه‌های بجا مانده از تاریخ باستان ایران، هنوز رمز گشایی نشده‌اند و مقارن‌ها نیز برای فهم آن زبان‌های تاریخی وجود ندارد، اما اخیراً از هوش مصنوعى برای نشسته‌های تمدن‌های باستانی مى‌توان به داده‌های جدیدى از تاریخ باستانی ایران دست پیدا کرد. البته برخی از کتیبه‌های بجا مانده از تاریخ باستان ایران، هنوز رمز گشایی نشده‌اند و مقارن‌ها نیز برای فهم آن زبان‌های تاریخی وجود ندارد، اما اخیراً از هوش مصنوعى برای نشسته‌های تمدن‌های باستانی مى‌توان به داده‌های جدیدى از تاریخ باستانی ایران دست پیدا کرد. البته برخی از کتیبه‌های بجا مانده از تاریخ باستان ایران، هنوز رمز گشایی نشده‌اند و مقارن‌ها نیز برای فهم آن زبان‌های تاریخی وجود ندارد، اما اخیراً از هوش مصنوعى برای نشسته‌های تمدن‌های باستانی مى‌توان به داده‌های جدیدى از تاریخ باستانی ایران دست پیدا کرد. البته برخی از کتیبه‌های بجا مانده از تاریخ باستان ایران، هنوز رمز گشایی نشده‌اند و مقارن‌ها نیز برای فهم آن زبان‌های تاریخی وجود ندارد، اما اخیراً از هوش مصنوعى برای نشسته‌های تمدن‌های باستانی مى‌توان به داده‌های جدیدى از تاریخ باستانی ایران دست پیدا کرد. البته برخی از کتیبه‌های بجا مانده از تاریخ باستان ایران، هنوز رمز گشایی نشده‌اند و مقارن‌ها نیز برای فهم آن زبان‌های تاریخی وجود ندارد، اما اخیراً از هوش مصنوعى برای نشسته‌های تمدن‌های باستانی مى‌توان به داده‌های جدیدى از تاریخ باستانی ایران دست پیدا کرد. البته برخی از کتیبه‌های بجا مانده از تاریخ باستان ایران، هنوز رمز گشایی نشده‌اند و مقارن‌ها نیز برای فهم آن زبان‌های تاریخی وجود ندارد، اما اخیراً از هوش مصنوعى برای نشسته‌های تمدن‌های باستانی مى‌توان به داده‌های جدیدى از تاریخ باستانی ایران دست پیدا کرد. البته برخی از کتیبه‌های بجا مانده از تاریخ باستان ایران، هنوز رمز گشایی نشده‌اند و مقارن‌ها نیز برای فهم آن زبان‌های تاریخی وجود ندارد، اما اخیراً از هوش مصنوعى برای نشسته‌های تمدن‌های باستانی مى‌توان به داده‌های جدیدى از تاریخ باستانی ایران دست پیدا کرد. البته برخی از کتیبه‌های بجا مانده از تاریخ باستان ایران، هنوز رمز گشایی نشده‌اند و مقارن‌ها نیز برای فهم آن زبان‌های تاریخی وجود ندارد، اما اخیراً از هوش مصنوعى برای نشسته‌های تمدن‌های باستانی مى‌توان به داده‌های جدیدى از تاریخ باستانی ایران دست پیدا کرد. البته برخی از کتیبه‌های بجا مانده از تاریخ باستان ایران، هنوز رمز گشایی نشده‌اند و مقارن‌ها نیز برای فهم آن زبان‌های تاریخی وجود ندارد، اما اخیراً از هوش مصنوعى برای نشسته‌های تمدن‌های باستانی مى‌توان به داده‌های جدیدى از تاریخ باستانی ایران دست پیدا کرد. البته برخی از کتیبه‌های بجا مانده از تاریخ باستان ایران، هنوز رمز گشایی نشده‌اند و مقارن‌ها نیز برای فهم آن زبان‌های تاریخی وجود ندارد، اما اخیراً از هوش مصنوعى برای نشسته‌های تمدن‌های باستانی مى‌توان به داده‌های جدیدى از تاریخ باستانی ایران دست پیدا کرد. البته برخی از کتیبه‌های بجا مانده از تاریخ باستان ایران، هنوز رمز گشایی نشده‌اند و مقارن‌ها نیز برای فهم آن زبان‌های تاریخی وجود ندارد، اما اخیراً از هوش مصنوعى برای نشسته‌های تمدن‌های باستانی مى‌توان به داده‌های جدیدى از تاریخ باستانی ایران دست پیدا کرد. البته برخی از کتیبه‌های بجا مانده از تاریخ باستان ایران، هنوز رمز گشایی نشده‌اند و مقارن‌ها نیز برای فهم آن زبان‌های تاریخی وجود ندارد، اما اخیراً از هوش مصنوعى برای نشسته‌های تمدن‌های باستانی مى‌توان به داده‌های جدیدى از تاریخ باستانی ایران دست پیدا کرد. البته برخی از کتیبه‌های بجا مانده از تاریخ باستان ایران، هنوز رمز گشایی نشده‌اند و مقارن‌ها نیز برای فهم آن زبان‌های تاریخی وجود ندارد، اما اخیراً از هوش مصنوعى برای نشسته‌های تمدن‌های باستانی مى‌توان به داده‌های جدیدى از تاریخ باستانی ایران دست پیدا کرد. البته برخی از کتیبه‌های بجا مانده از تاریخ باستان ایران، هنوز رمز گشایی نشده‌اند و مقارن‌ها نیز برای فهم آن زبان‌های تاریخی وجود ندارد، اما اخیراً از هوش مصنوعى برای نشسته‌های تمدن‌های باستانی مى‌توان به داده‌های جدیدى از تاریخ باستانی ایران دست پیدا کرد. البته برخی از کتیبه‌های بجا مانده از تاریخ باستان ایران، هنوز رمز گشایی نشده‌اند و مقارن‌ها نیز برای فهم آن زبان‌های تاریخی وجود ندارد، اما اخیراً از هوش مصنوعى برای نشسته‌های تمدن‌های باستانی مى‌توان به داده‌های جدیدى از تاریخ باستانی ایران دست پیدا کرد. البته برخی از کتیبه‌های بجا مانده از تاریخ باستان ایران، هنوز رمز گشایی نشده‌اند و مقارن‌ها نیز برای فهم آن زبان‌های تاریخی وجود ندارد، اما اخیراً از هوش مصنوعى برای نشسته‌های تمدن‌های باستانی مى‌توان به داده‌های جدیدى از تاریخ باستانی ایران دست پیدا کرد. البته برخی از کتیبه‌های بجا مانده از تاریخ باستان ایران، هنوز رمز گشایی نشده‌اند و مقارن‌ها نیز برای فهم آن زبان‌های تاریخی وجود ندارد، اما اخیراً از هوش مصنوعى برای نشسته‌های تمدن‌های باستانی مى‌توان به داده‌های جدیدى از تاریخ باستانی ایران دست پیدا کرد. البته برخی از کتیبه‌های بجا مانده از تاریخ باستان ایران، هنوز رمز گشایی نشده‌اند و مقارن‌ها نیز برای فهم آن زبان‌های تاریخی وجود ندارد، اما اخیراً از هوش مصنوعى برای نشسته‌های تمدن‌های باستانی مى‌توان به داده‌های جدیدى از تاریخ باستانی ایران دست پیدا کرد. البته برخی از کتیبه‌های بجا مانده از تاریخ باستان ایران، هنوز رمز گشایی نشده‌اند و مقارن‌ها نیز برای فهم آن زبان‌های تاریخی وجود ندارد، اما اخیراً از هوش مصنوعى برای نشسته‌های تمدن‌های باستانی مى‌توان به داده‌های جدیدى از تاریخ باستانی ایران دست پیدا کرد. البته برخی از کتیبه‌های بجا مانده از تاریخ باستان ایران، هنوز رمز گشایی نشده‌اند و مقارن‌ها نیز برای فهم آن زبان‌های تاریخی وجود ندارد، اما اخیراً از هوش مصنوعى برای نشسته‌های تمدن‌های باستانی مى‌توان به داده‌های جدیدى از تاریخ باستانی ایران دست پیدا کرد. البته برخی از کتیبه‌های بجا مانده از تاریخ باستان ایران، هنوز رمز گشایی نشده‌اند و مقارن‌ها نیز برای فهم آن زبان‌های تاریخی وجود ندارد، اما اخیراً از هوش مصنوعى برای نشسته‌های تمدن‌های باستانی مى‌توان به داده‌های جدیدى از تاریخ باستانی ایران دست پیدا کرد. البته برخی از کتیبه‌های بجا مانده از تاریخ باستان ایران، هنوز رمز گشایی نشده‌اند و مقارن‌ها نیز برای فهم آن زبان‌های تاریخی وجود ندارد، اما اخیراً از هوش مصنوعى برای نشسته‌های تمدن‌های باستانی مى‌توان به داده‌های جدیدى از تاریخ باستانی ایران دست پیدا کرد. البته برخی از کتیبه‌های بجا مانده از تاریخ باستان ایران، هنوز رمز گشایی نشده‌اند و مقارن‌ها نیز برای فهم آن زبان‌های تاریخی وجود ندارد، اما اخیراً از هوش مصنوعى برای نشسته‌های تمدن‌های باستانی مى‌توان به داده‌های جدیدى از تاریخ باستانی ایران دست پیدا کرد. البته برخی از کتیبه‌های بجا مانده از تاریخ باستان ایران، هنوز رمز گشایی نشده‌اند و مقارن‌ها نیز برای فهم آن زبان‌های تاریخی وجود ندارد، اما اخیراً از هوش مصنوعى برای نشسته‌های تمدن‌های باستانی مى‌توان به داده‌های جدیدى از تاریخ باستانی ایران دست پیدا کرد. البته برخی از کتیبه‌های بجا مانده از تاریخ باستان ایران، هنوز رمز گشایی نشده‌اند و مقارن‌ها نیز برای فهم آن زبان‌های تاریخی وجود ندارد، اما اخیراً از هوش مصنوعى برای نشسته‌های تمدن‌های باستانی مى‌توان به داده‌های جدیدى از تاریخ باستانی ایران دست پیدا کرد. البته برخی از کتیبه‌های بجا مانده از تاریخ باستان ایران، هنوز رمز گشایی نشده‌اند و مقارن‌ها نیز برای فهم آن زبان‌های تاریخی وجود ندارد، اما اخیراً از هوش مصنوعى برای نشسته‌های تمدن‌های باستانی مى‌توان به داده‌های جدیدى از تاریخ باستانی ایران دست پیدا کرد. البته برخی از کتیبه‌های بجا مانده از تاریخ باستان ایران، هنوز رمز گشایی نشده‌اند و مقارن‌ها نیز برای فهم آن زبان‌های تاریخی وجود ندارد، اما اخیراً از هوش مصنوعى برای نشسته‌های تمدن‌های باستانی مى‌توان به داده‌های جدیدى از تاریخ باستانی ایران دست پیدا کرد. البته برخی از کتیبه‌های بجا مانده از تاریخ باستان ایران، هنوز رمز گشایی نشده‌اند و مقارن‌ها نیز برای فهم آن زبان‌های تاریخی وجود ندارد، اما اخیراً از هوش مصنوعى برای نشسته‌های تمدن‌های باستانی مى‌توان به داده‌های جدیدى از تاریخ باستانی ایران دست پیدا کرد. البته برخی از کتیبه‌های بجا مانده از تاریخ باستان ایران، هنوز رمز گشایی نشده‌اند و مقارن‌ها نیز برای فهم آن زبان‌های تاریخی وجود ندارد، اما اخیراً از هوش مصنوعى برای نشسته‌های تمدن‌های باستانی مى‌توان به داده‌های جدیدى از تاریخ باستانی ایران دست پیدا کرد. البته برخی از کتیبه‌های بجا مانده از تاریخ باستان ایران، هنوز رمز گشایی نشده‌اند و مقارن‌ها نیز برای فهم آن زبان‌های تاریخی وجود ندارد، اما اخیراً از هوش مصنوعى برای نشسته‌های تمدن‌های باستانی مى‌توان به داده‌های جدیدى از تاریخ باستانی ایران دست پیدا کرد. البته برخی از کتیبه‌های بجا مانده از تاریخ باستان ایران، هنوز رمز گشایی نشده‌اند و مقارن‌ها نیز برای فهم آن زبان‌های تاریخی وجود ندارد، اما اخیراً از هوش مصنوعى برای نشسته‌های تمدن‌های باستانی مى‌توان به داده‌های جدیدى از تاریخ باستانی ایران دست پیدا کرد. البته برخی از کتیبه‌های بجا مانده از تاریخ باستان ایران، هنوز رمز گشایی نشده‌اند و مقارن‌ها نیز برای فهم آن زبان‌های تاریخی وجود ندارد، اما اخیراً از هوش مصنوعى برای نشسته‌های تمدن‌های باستانی مى‌توان به داده‌های جدیدى از تاریخ باستانی ایران دست پیدا کرد. البته برخی از کتیبه‌های بجا مانده از تاریخ باستان ایران، هنوز رمز گشایی نشده‌اند و مقارن‌ها نیز برای فهم آن زبان‌های تاریخی وجود ندارد، اما اخیراً از هوش مصنوعى برای نشسته‌های تمدن‌های باستانی مى‌توان به داده‌های جدیدى از تاریخ باستانی ایران دست پیدا کرد. البته برخی از کتیبه‌های بجا مانده از تاریخ باستان ایران، هنوز رمز گشایی نشده‌اند و مقارن‌ها نیز برای فهم آن زبان‌های تاریخی وجود ندارد، اما اخیراً از هوش مصنوعى برای نشسته‌های تمدن‌های باستانی مى‌توان به داده‌های جدیدى از تاریخ باستانی ایران دست پیدا کرد. البته برخی از کتیبه‌های بجا مانده از تاریخ باستان ایران، هنوز رمز گشایی نشده‌اند و مقارن‌ها نیز برای فهم آن زبان‌های تاریخی وجود ندارد، اما اخیراً از هوش مصنوعى برای نشسته‌های تمدن‌های باستانی مى‌توان به داده‌های جدیدى از تاریخ باستانی ایران دست پیدا کرد. البته برخی از کتیبه‌های بجا مانده از تاریخ باستان ایران، هنوز رمز گشایی نشده‌اند و مقارن‌ها نیز برای فهم آن زبان‌های تاریخی وجود ندارد، اما اخیراً از هوش مصنوعى برای نشسته‌های تمدن‌های باستانی مى‌توان به داده‌های جدیدى از تاریخ باستانی ایران دست پیدا کرد. البته برخی از کتیبه‌های بجا مانده از تاریخ باستان ایران، هنوز رمز گشایی نشده‌اند و مقارن‌ها نیز برای فهم آن زبان‌های تاریخی وجود ندارد، اما اخیراً از هوش مصنوعى برای نشسته‌های تمدن‌های باستانی مى‌توان به داده‌های جدیدى از تاریخ باستانی ایران دست پیدا کرد. البته برخی از کتیبه‌های بجا مانده از تاریخ باستان ایران، هنوز رمز گشایی نشده‌اند و مقارن‌ها نیز برای فهم آن زبان‌های تاریخی وجود ندارد، اما اخیراً از هوش مصنوعى برای نشسته‌های تمدن‌های باستانی مى‌توان به داده‌های جدیدى از تاریخ باستانی ایران دست پیدا کرد. البته برخی از کتیبه‌های بجا مانده از تاریخ باستان ایران، هنوز رمز گشایی نشده‌اند و مقارن‌ها نیز برای فهم آن زبان‌های تاریخی وجود ندارد، اما اخیراً از هوش مصنوعى برای نشسته‌های تمدن‌های باستانی مى‌توان به داده‌های جدیدى از تاریخ باستانی ایران دست پیدا کرد. البته برخی از کتیبه‌های بجا مانده از تاریخ باستان ایران، هنوز رمز گشایی نشده‌اند و مقارن‌ها نیز برای فهم آن زبان‌های تاریخی وجود ندارد، اما اخیراً از هوش مصنوعى برای نشسته‌های تمدن‌های باستانی مى‌توان به داده‌های جدیدى از تاریخ باستانی ایران دست پیدا کرد. البته برخی از کتیبه‌های بجا مانده از تاریخ باستان ایران، هنوز رمز گشایی نشده‌اند و مقارن‌ها نیز برای فهم آن زبان‌های تاریخی وجود ندارد، اما اخیراً از هوش مصنوعى برای نشسته‌های تمدن‌های باستانی مى‌توان به داده‌های جدیدى از تاریخ باستانی ایران دست پیدا کرد. البته برخی از کتیبه‌های بجا مانده از تاریخ باستان ایران، هنوز رمز گشایی نشده‌اند و مقارن‌ها نیز برای فهم آن زبان‌های تاریخی وجود ندارد، اما اخیراً از هوش مصنوعى برای نشسته‌های تمدن‌های باستانی مى‌توان به داده‌های جدیدى از تاریخ باستانی ایران دست پیدا کرد. البته برخی از کتیبه‌های بجا مانده از تاریخ باستان ایران، هنوز رمز گشایی نشده‌اند و مقارن‌ها نیز برای فهم آن زبان‌های تاریخی وجود ندارد، اما اخیراً از هوش مصنوعى برای نشسته‌های تمدن‌های باستانی مى‌توان به داده‌های جدیدى از تاریخ باستانی ایران دست پیدا کرد. البته برخی از کتیبه‌های بجا مانده از تاریخ باستان ایران، هنوز رمز گشایی نشده‌اند و مقارن‌ها نیز برای فهم آن زبان‌های تاریخی وجود ندارد، اما اخیراً از هوش مصنوعى برای نشسته‌های تمدن‌های باستانی مى‌توان به داده‌های جدیدى از تاریخ باستانی ایران دست پیدا کرد. البته برخی از کتیبه‌های بجا مانده از تاریخ باستان ایران، هنوز رمز گشایی نشده‌اند و مقارن‌ها نیز برای فهم آن زبان‌های تاریخی وجود ندارد، اما اخیراً از هوش مصنوعى برای نشسته‌های تمدن‌های باستانی مى‌توان به داده‌های جدیدى از تاریخ باستانی ایران دست پیدا کرد. البته برخی از کتیبه‌های بجا مانده از تاریخ باستان ایران، هنوز رمز گشایی نشده‌اند و مقارن‌ها نیز برای فهم آن زبان‌های تاریخی وجود ندارد، اما اخیراً از هوش مصنوعى برای نشسته‌های تمدن‌های باستانی مى‌توان به داده‌های جدیدى از تاریخ باستانی ایران دست پیدا کرد. البته برخی از کتیبه‌های بجا مانده از تاریخ باستان ایران، هنوز رمز گشایی نشده‌اند و مقارن‌ها نیز برای فهم آن زبان‌های تاریخی وجود ندارد، اما اخیراً از هوش مصنوعى برای نشسته‌های تمدن‌های باستانی مى‌توان به داده‌های جدیدى از تاریخ باستانی ایران دست پیدا کرد. البته برخی از کتیبه‌های بجا مانده از تاریخ باستان ایران، هنوز رمز گشایی نشده‌اند و مقارن‌ها نیز برای فهم آن زبان‌های تاریخی وجود ندارد، اما اخیراً از هوش مصنوعى برای نشسته‌های تمدن‌های باستانی مى‌توان به داده‌های جدیدى از تاریخ باستانی ایران دست پیدا کرد. البته برخی از کتیبه‌های بجا مانده از تاریخ باستان ایران، هنوز رمز گشایی نشده‌اند و مقارن‌ها نیز برای فهم آن زبان‌های تاریخی وجود ندارد، اما اخیراً از هوش مصنوعى برای نشسته‌های تمدن‌های باستانی مى‌توان به داده‌های جدیدى از تاریخ باستانی ایران دست پیدا کرد. البته برخی از کتیبه‌های بجا مانده از تاریخ باستان ایران، هنوز رمز گشایی نشده‌اند و مقارن‌ها نیز برای فهم آن زبان‌های تاریخی وجود ندارد، اما اخیراً از هوش مصنوعى برای نشسته‌های تمدن‌های باستانی مى‌توان به داده‌های جدیدى از تاریخ باستانی ایران دست پیدا کرد. البته برخی از کتیبه‌های بجا مانده از تاریخ باستان ایران، هنوز رمز گشایی نشده‌اند و مقارن‌ها نیز برای فهم آن زبان‌های تاریخی وجود ندارد، اما اخیراً از هوش مصنوعى برای نشسته‌های تمدن‌های باستانی مى‌توان به داده‌های جدیدى از تاریخ باستانی ایران دست پیدا کرد. البته